

УДК 316.75:340.12

Теліженко Людмила Вікторівна

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права
Сумський державний університет*

Телиженко Людмила Викторовна

*доктор философских наук, доцент,
доцент кафедры конституционного права, теории и истории государства и права,
Сумский государственный университет*

Telizhenko Liudmyla

*Doctor of Philosophy, Docent,
Associate Professor of the Department of Constitutional Law,
Theory and History of State and Law,
Sumy State University*

Сердюк Діана Миколаївна

*студентка
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Сердюк Диана Николаевна

*студентка
Учебно-научного института права
Сумского государственного университета*

Serdiuk Diana

*Student of the
Educational-scientific Institute of Law of
Sumy State University*

СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ СПЕЦИФИКА УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ МЫСЛИ SPECIFICITY OF UKRAINIAN PHILOSOPHY AND LEGAL OPINION

Анотація. Стаття розкриває сутність, становлення та розвиток філософсько-правової думки в Україні. Аналізуються різні погляди на право українських філософів, їх вклад у філософію права у цілому. Відмічається специфіка української філософсько-правової думки.

Ключові слова: філософія права, українські філософи, людина, цінність, свобода.

Аннотация. Статья раскрывает суть, становление и развитие философско-правовой мысли в Украине. Анализируются различные взгляды на право украинских философов, их вклад в философию права в целом. Отмечается специфика украинской философско-правовой мысли.

Ключевые слова: философия права, украинские философы, человек, ценность, свобода.

Summary. The article reveals the essence, formation and development of philosophical and legal thought in Ukraine. Different views on the law of Ukrainian philosophers and their contribution to the philosophy of law in general are analyzed. The specifics of Ukrainian philosophical and legal thought are noted.

Key words: philosophy of law, Ukrainian philosophers, person, value, freedom.

Постановка проблеми. Українська філософсько-правова думка відрізняється від поглядів інших вчених світу, у тому числі і Західної Європи. Вона сповнена національними особливостями, ключовими серед яких є пріоритет цінності людини над цінностями держави, прагнення визнання природного права як основи для діючого права. Особливий внесок у їх розвиток внесли такі просвітителі філософсько-правової думки України, як Г. С. Сковорода, П. Д. Юркевич, М. П. Драгоманов, І. Я. Франко, М. С. Грушевський, Б. О. Кістяковський, І. М. Луцький.

Виклад основного матеріалу. У чому ж конкретно полягає специфіка філософсько-правової думки в роботах вітчизняних вчених і філософів? Зупинимося на поглядах деяких з них.

Так, Г. С. Сковорода був прихильником кардіоцентризму в українській філософській думці, і це визначило всі правові погляди вченого, в тому числі й релігійно-онтологічне обґрунтування природного права. Основна його ідея полягала у тому, що серце, думка і дух є людською сутністю, яка найбільш повно відображається у природному праві. Саме через це ідеальне суспільство, вважав Г. Сковорода, досягається через духовні цінності людини, через її мораль, а також самовиховання. Мислитель зазначав: «Главная цель жизни человеческой, глава дель человеческих есть дух его, мысли, сердце» [4, с. 465].

Деякі праці філософа окреслюють три головні аспекти, які тлумачать природу людини. У першому аспекті (пантеїстичному) природність людини розглядається як поєднання її з первинною природою, а саме натурою. Другий аспект (соціально-психологічний) наголошує на тому, що природа людини виходить із спрямування життєвої діяльності за її природними нахилами. У третьому аспекті природність людини виходить із цілеспрямованості особистості на гармонізацію відносин «людина-природа» та «людина-людина» (суспільство).

Григорій Сковорода водночас був прихильником рівності між людьми. За Сковородою, право на свободу має кожна людина незалежно від соціального становища, адже це є найвище її досягнення. У ідеальному суспільстві усі є рівними між собою, і досягається це шляхом виховання як самовиховання [1].

Ключові принципи правового світогляду вченого знаходять своє обґрунтування в його концепції «спорідненої праці». «Спорідненість» розглядається філософом як закон божий, що у той самий час є і законом для усієї природи та людського суспільства. Якщо закон діє, то у світі встановлюється мир, а в індивідуальному житті щастя.

Цікаво, що пізнання «спорідненості», як пізнання внутрішньої людини здійснюється, на думку вченого, через розуміння символічної мови Біблії. Кожна людина повинна розгледіти світ цінностей і змістів, що містяться в Біблії, а це має зробити її життя осмисленим та вільним.

З концепції «спорідненості» витікала і сквородинівська критика формальної рівності людей, якій він протиставляв внутрішню «нерівну рівність» як можливість реалізації кожною людиною своїх здібностей, права на індивідуальність, на особисте щастя. Адже, як вважав Г. Сковорода, всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого боку, усі різні.

Памфіл Данилович Юркевич був прихильником та представником Київської релігійно-філософської школи, яка була заснована на початку третього десятиліття XIX століття. Дана школа акцентувала увагу на тому, що почуття відіграють важливу роль у духовному житті людини. А це не панлогізм і не панраціоналізм, які закріпилися в європейській філософській думці на початку XIX століття, і противниками яких була зазначена школа. Адже європейські філософські течії всю духовну діяльність людини зводили до логічного мислення як основи усіх духовних здібностей людини. П. Юркевич, будучи прибічником «філософії серця» Григорія Сковороди, протистояв такій ідеї та вважав її хибною і одноманітною.

Основні засади власної «філософії серця» Памфіл Юркевич висвітлює у праці «Серце і його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого». Філософ вважав, що «серце є осереддя душевного і духовного життя людини» [10, с. 73]. Тобто не розум, а серце зосереджує усі дії душі. Проте вчений не залишив без уваги і раціональне знання в житті людини. Він повністю підтримував думку, що у повсякденному житті задля життєдіяльності людини таке знання є необхідним.

Таким чином, Памфіл Юркевич дотримувався думки, що людина повинна розуміти своє серце, бачити і слухати себе саму. Тому кожна людина має відповідати за своє майбутнє [8].

Ідеологом лібералізму суспільно-політичного життя виступав Михайло Петрович Драгоманов. У своїй суспільно-політичній концепції вчений висвітлював соціалістичні ідеї та ідеї соціальної рівності і справедливості з необхідним місцевим самоуправлінням і втручанням у політичне життя. На думку філософа, за допомогою політичної просвіти і пропаганди можна досягти більшого успіху, аніж кривавою боротьбою і повстаннями. Драгоманов з цього приводу писав: «Тільки політична свобода, всенародне, земське, представництво з контролем над діями виконавчої влади, з недоторканою свободою особи, слова, сходок, суспільства і може забезпечити хоча б яку-небудь узгодженість діяльності уряду з національними інтересами і суспільною думкою...» [2, с. 13]. Проте слід зазначити, що вчений зовсім не заперечував ролі соціальної революції в історичному розвитку суспільства.

Михайло Драгоманов вважав, що невпинний суспільний розвиток, а саме політичний, соціальний і культурний, є одним із найголовніших речей

у формуванні людської історії. На основі політичних свобод можуть бути усвідомлені національні права, тобто чим більше політичних свобод, тим більше і національних прав [1].

Людину як вершину розвитку природи визнав Іван Якович Франко. Основне завдання вчений вбачав у боротьбі за свободу людини та її щастя, що досягається шляхом розбудови соціалістичного суспільства, тобто позбавлення народу від соціальної нерівності за допомогою переходу продуктивного капіталу від приватної власності до колективної. І. Я. Франко говорив: «Свобода боротьби — то повинна бути основа людської політики» [9, с. 329]. Соціалістичним суспільством філософ вважав об'єднання громад, кожне з яких має право на самостійне управління, розвиток і життя.

Аналізуючи питання появи та зростання соціальної нерівності, Іван Франко не відкидав повністю державно-правове регулювання життя суспільства, але виступав проти деспотичних дій держави [7].

Михайло Сергійович Грушевський відстоював ідею самостійності українського народу. У своїх працях філософ доводи, що історія українського народу є неперервною, всупереч розірваності його державності. Вчений вважав, що українцем є той, хто зроду українець і хоче боротися за добро, свободу та долю свого народу і той, хто щиро хоче бути з українським народом і відчуває себе його однодумцем. На думку Грушевського, народ повинен мати право обирати владу на основі загального, рівного, прямого і таємного виборчого права. Будь-яка влада має обиратися на певний термін і за протизаконні дії відповідати перед виборним судом.

Народний добробут, вважав мислитель, досягається за допомогою справедливого вирішення земельного питання, охорони праці трудящих (введення восьмигодинного робочого дня, недільного відпочинку, пенсії на старість і каліцтво, мінімальної заробітної плати) та прогресивно-прибуткового податку, де більший податок платить той, хто отримує від своєї праці більший прибуток [3].

Богдан Олександрович Кістяківський приділяв увагу концепції правової держави. Дана концепція акцентувала увагу на те, що держава — це виключно правова організація, що має власну та самостійну владу. Держава і людина, на думку Богдана Кістяківського, є взаємодоповнюючими поняттями. Саме через це цивілізована людина не може мислитися без держави.

З точки зору філософа, правова держава є найвищою формою державного побуту. Визначальним принципом правової держави є обмеження влади та недоторканості особи, що досягається шляхом визнання за особою невід'ємних та непорушних прав, в які держава не повинна втручатися. В ці права вчений включав свободу совісті, слова, спілкування, пересування, вибору місця проживання

та ін. Усі права особи складають зміст політичних свобод, без яких не може існувати жодна держава та жодне цивілізоване суспільство.

Богдан Кістяківський, досліджуючи правову державу, вимагав відрізнити верховенство народу від «самовладдя народу», адже останнє поняття уявляється як повна необмеженість влади народу, що рівнозначно автократії. Таким чином, вчений звертає увагу на тому, що державна влада у правовій державі нерозривно пов'язана з народом, який безпосередньо є учасником у становленні та розвитку державної влади. Філософ вважав, що народне представництво, як співучасник державної влади, діє через вибори на основі всезагального і рівного виборчого права [7].

Одним із видатних філософів права сучасності можна вважати Івана Михайловича Луцького. Він наголошував на тому, що українське право нерозривно пов'язане з християнською етикою. Філософ вважав, що християнство формує основні принципи етичності та моральності, які забезпечують морально-духовний розвиток суспільства. Християнська мораль — це невід'ємна частина менталітету українського народу, яка є одним із способів суспільного прогресу у майбутньому.

Конституція України, на думку Луцького, забезпечується моральними та етичними нормами. Це регламентує державні гарантії у дотриманні соціальних прав та свобод людини, а також права на свободу віросповідань. Конституція містить поняття моральності суспільства та моральної шкоди, що свідчить про проникнення поняття моралі у сферу суспільно-політичного життя [5]. І. М. Луцький був впевнений, що «поєднання морально-етичних, релігійних та правових норм веде до формування особливого морально-правового впливу, що в кінцевому підсумку формує реально існуючі соціальні цінності в суспільстві» [6, с. 21–22].

Висновки. Розглянувши філософсько-правову думку українських вчених, можна стверджувати, що філософи досліджували філософію права з різних точок зору. Наприклад, Григорій Сковорода і Памфіл Юркевич були прихильниками «філософії серця», визнаючи серце і душу людською сутністю. Іван Франко відстоював суспільно-політичну концепцію, у якій основною ідеєю є соціальна рівність і справедливість. Михайло Грушевський наголошував на ідеї самостійності українського народу, у той час як Богдан Кістяківський привертав увагу до концепції правової держави. Що до Івана Луцького, то він вважав, що українське право безпосередньо пов'язане з християнськими моральними та етичними нормами. Проте, підсумовуючи вищесказане, необхідно ствердити, що усіх філософів об'єднувало одне питання, яке гостро поставало у минулі і теперішні часи. Це питання благополуччя українського народу і держави в цілому.

Література

1. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М. І. Грибан, В. Г. Кремень — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 840 с.
2. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці / М. П. Драгоманов. К.: Наукова думка, 1970. — Т. 2. — 431 с.
3. Касьян В. І. Філософія: навч. посіб. / В. І. Касьян. — 5-те вид., випр. і доп. — Київ: Знання, 2008. — 347 с.
4. Ковалинський М. Життя Г. Сковороди // Повне зібрання творів: у 2 т. — К.: Наукова думка, 1973. — Т. 2. — С. 439–477.
5. Луцький І. М. Християнство як світоглядне джерело української держави і права: Монографія / І. М. Луцький. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. — 468 с.
6. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. — Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2012. — Вип. 6. — 284 с.
7. Огородник І. В., Огородник В. В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. — К.: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. — 543 с.
8. Основи філософії: навч. посіб. / Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич; [за ред. М. Ф. Шмиголя]. — К.: Центр учбової літератури, 2017. — 412 с.
9. Франко І. Я. Що таке поступ? // Франко І. Я. Збір. творів: у 50 т. / Іван Франко. — К.: Наукова думка, 1976–1986. — Т. 45. — С. 300–347.
10. Юркевич, П. Д. Вибране / П. Д. Юркевич. — К.: Абрис, 1993. — 416 с.